

social institution that is global in scale. The situation with the legal regulation of protection and enforcement of intellectual activity, its impact on the dynamics of contemporary culture and science, can be described as counterproductive almost «medieval». This contrast is particularly significant in the context of NBIC-convergence concept. For it to medieval times and that was inherent nature of uncompromising standards that constitute intellectual dogma now existing legal regulations. Meanwhile the modern post-industrial civilization needs more flexible legislation on ownership of intellectual activity.

Key words: *intellectual property institution, NBIC-convergence, intellectual activity.*

УДК 1(091)

Стокалич І. С.

молодший науковий співробітник

Центр гуманітарної освіти

Національної академії наук України

(Київ, Україна), E-mail: stokalichi@gmail.com

ОБРАЗ «ВЕЛИКОГО ІНКВІЗИТОРА» Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО У ФІЛОСОФІЇ СРІБНОГО ВІКУ

Анотація. У статті інтерпретується образ «Великого інквізитора», створений Ф. М. Достоевським. Показано вплив творчості письменника на філософію Срібного віку. Автор досліджує духовно-релігійні, світоглядні, соціально-філософські проблеми в роботах М. О. Бердяєва, С. М. Булгакова, В. В. Розанова.

Ключові слова: релігійна філософія Ф. М. Достоевського, образ «Великого інквізитора», Срібний вік, свобода і відповідальність людини, духовне та соціальне.

Різноманітні духовно-культурні та суспільні трансформації в історії та сучасності вимагають осмислення світоглядних підстав історичних перетворень. За таких умов особливий інтерес викликає досвід осмислення даних питань в історії філософії. Звернення до російської релігійної філософії, зокрема, творчості письменника-філософа Ф. М. Достоевського та плеяди мислителів Срібного віку, є актуальним принаймні у двох аспектах: по-перше, текст «Великого інквізитора» містить трансісторичні проблемні ситуації буття людини і суспільства, що характеризують соціокультурний розвиток людства і потребують свого переосмислення у контексті сучасності; по-друге, аналіз зв'язку творчої спадщини Достоевського з розвитком філософії у добу Срібного віку дозволяє розв'язати й суто історико-філософську проблему – точніше представити особливості даної релігійно-філософської традиції, специфіку постановок у її межах антропологічних та соціально-філософських проблем.

Предмет наукового дослідження – філософські ідеї, представлені в легенді «Великий інквізитор», створеної Ф. М. Достоевським в романі «Брати Карамазови». Мета статті – проаналізувати вплив художнього образу Великого інквізитора на філософію російського Срібного віку. Для досягнення цієї мети вирішувалося наступне завдання – представити духовно-релігійні, світоглядні, соціально-філософські, суспільно-історичні проблеми в роботах М. О. Бердяєва, С. М. Булгакова, В. В. Розанова, що були поставлені в контексті філософських міркувань Ф. М. Достоевського. Методологічним принципом дослідження є герменевтична інтерпретація тексту «Легенди». Дослідження обраної проблематики сучасними науковцями може бути представлено роботами Г. Є. Аляєва, П. П. Гайдено, В. В. Лимонченко, М. О. Масліна, І. М. Мелікова, Н. В. Мотрошилової, Ю. Ф. Карякіна, А. М. Шестакова та ін. Істотне значення для даного доробку мають наступні тлумачення обраної теми та загалом творчості письменника-філософа.

На наш погляд, важливо розуміти, що опосередкованою ланкою між філософськими ідеями Достоевського і філософів початку ХХ ст. виступало вчення

В.С. Соловйова. Останнього з Достоевським об'єднували «хіліастичні сподівання», за словами П.П. Гайденко. Але якщо Достоевський відкидав «латинство», вважав, що християнський ідеал буде досягнутий, коли держава стане церквою, отже майже язичницьке людство трансформується в суспільство правди, добра, то Соловйов бачив шлях до теократії в об'єднанні християнських церков. На це й вказує Гайденко. На її думку, такого роду хіліастична утопія була своєрідною пружиною становлення в подальшому цілого руху з оновлення християнства, який, зокрема, об'єднував М. О. Бердяєва, Д. С. Мережковського, В. В. Розанова та ін. [1, с. 20-21]. Багатовимірність зображеної Ф. М. Достоевським людини підкреслюється в дослідженні А. М. Шестакова [2]. Він стверджує, що страждання людини, її падіння, навіть морального порядку вади, особистісне розкладення, деградація – це запорука людського руху до нового й кращого життя. Однак, як зауважує дослідник, картина, зображена Достоевським щодо ситуації людини у світі, залишилася недомальованою. Причиною цього є відсутність гармонії, послідовності переконань, впевненості в можливості іншого життя в душі самого мистця. Саме тому він зображує у своїх творах вмирання старого, а ось можливість відродження людини залишилося нерозкритою таємницею. Легенду про Великого інквізитора розглядає Шестаков як «прелюдію» до залишеної нащадкам таємниці Достоевського. Письменник, за думкою дослідника, по суті описує «перехідні» людські натури, що знаходяться в процесі пошуку самих себе, являються такими, що з'єднують доволі часто дивним чином добро і зло. Внаслідок такого безкінечного процесу самопізнання виписані майстром типи людини залишаються утаємниченими, до кінця невизначеними, характеризуються множинною «внутрішньою формою», подвійною природою, «двійництвом» [2, с. 93]. Підмічена дослідником особистісна багатовимірність літературних героїв Достоевського по суті розкриває й варіативність людських рішень, пояснює, на наш погляд, нестійкість, відсутність укоріненості людини в бутті, її схильність до фантазії, утопічного світосприйняття, віри брехливим «учителям» тощо.

І. М. Меліков в своєму аналізі інтерпретації В. В. Розановим легенди «Великий інквізитор» підкреслює неоднозначне ставлення філософа до християнства, але в даній роботі воно є цілком позитивне: він виступає «як шанувальником самого православ'я, так і однодумцем Ф. М. Достоевського» [3, с. 429]. У міркуваннях Розанова, як показується в дослідженні, мова йде про три складові релігійно-філософської концепції свободи: по-перше, свобода передбачає набуття людиною незалежності по відношенню до зовнішнього світу і зовнішньої волі, відсутність будь-яких обмежень; по-друге, свобода передбачає занурення у внутрішній світ самої людини, в її власну волю, що детермінує людську поведінку; по-третє, слід також виділити не тільки відносну волю людини, але й абсолютне начало волі. Ось цей третій аспект в розумінні свободи особливо підкреслювався Розановим, так як тут стверджується значимість передусім духовно-релігійного сенсу свободи. Як точно підмічає Меліков, в легенді «Великий інквізитор» мова йде перш за все про наступний сенс свободи: «свободи від себе, від низького в природі своїй, в ім'я вищого і святого, що відчув і визнав своєю кращою стороною поза себе, у нестями» [3, с. 432]. Саме у цьому полягає уся суть людського шляху як вільної істоти, що несе в собі абсолютне начало. Звідси «Свобода – це духовне призначення людини, яке є не даністю, а тим, що людина повинна здійснити у своєму житті, тому, як казав Достоевський, свобода постає перед людиною як тягар свободи» [там само].

Акцентує увагу саме на темі свободи також Г. Є. Аляєв, підкреслюючи, що «Для Достоевського, як і для Франка, факт людської свободи – єдине диво буття людей, таке, що завжди відбувається. Щоправда, – зауважує науковець, – це диво іноді приймає страхітливе, звірине обличчя...» [4, с. 16]. З цими висновками не можна не погодитись, додавши хіба що наступне: свобода одночасно і тягар і вища мета людини, її тяжка доля і жаданий ідеал особистісного самовизначення; реалізація

свободи людиною поза її релігійно-духовного шляху дійсно може обертатися протилежними формами – несвободи, насилля, безвідповідальності у своїх діях, зважання виключно на силу та примус тощо, що неодноразово демонструвалося в історії. У цьому ж релігійно-духовному контексті тлумачення сенсу людської свободи міркують М. О. Маслін та А. П. Поляков, зважаючи передусім на такий аспект (чи не найскладніший) в розумінні свободи як «суміщення свободи і матеріального благополуччя, гармонізації духовного і соціального, відповідальності людини» [5, с. 175].

Зважаючи на означені вище та інші концептуальні підходи, проаналізуємо актуальні, на наш погляд, й до сьогодні проблеми, які піднімалися російськими філософами XIX–XX ст. Перш за все, відзначимо, що філософія Ф. М. Достоєвського і мислителів Срібного віку формується під впливом духовних традицій православного Сходу. У цій культурі пошук основ людського буття пов'язаний не стільки з пізнанням, скільки з визначенням людиною сенсу свого життя, а також розумінням внутрішніх причин подій цього світу, усвідомленням їх позаматеріальної сутності. Східна християнська традиція тонко й глибоко трактувала розуміння проблеми гріхопадіння. Так, Афанасій Александрійський, один із стовпів Православ'я, першим зобразив розрив між Богом і світом, між Богом і людиною. Людина не мала, не несла в собі сенс абсолютного вічного життя, бо не розуміла, що шлях до вічності можливий лише у зв'язку з Богом, через споглядання і пізнання енергій. Людина ж споглядала матерію, створену з нічого, *ex nihilo*, милувалася нею, долучаючись своїм духом до її суті, тобто порожнечі [6, с. 188]. Ф. М. Достоєвський в художньому образі Великого інквізитора, його словами, зображує руйнування людини, яка вступила на такий шлях, та й руйнування усієї цивілізації, що у своєму розвитку, образно кажучи, дослухається та схиляється перед матерією, матеріальним світом. По суті йдеться про забуття християнських цінностей, забуття релігійної культурної традиції – у той час, як згідно з Оригеном, ключем до істинного знання є саме світло Логосу, яке і є Премудрість [7, с. 70]. Зійшовши ж з цієї дороги, людство протягом багатьох століть рухалося шляхом оволодіння матеріально-чуттєвим світом, тобто прямувало помилково, хибно. Достоєвський ніби нагадує про загублений справжній шлях.

Християнська духовна традиція істотно вплинула на формування мови російської філософії другої половини XIX – першої половини XX ст. В цьому відношенні зовсім не випадково, що тексти релігійних філософів доби, що розглядається, наповнені релігійними символами та алегоріями, інтуїтивними прозріннями, передбаченнями майбутнього стану, проблем сучасної цивілізації. Метафізика російської релігійної свідомості насамперед не приймала лінійно-часового тлумачення історичних змін в матеріально-чуттєвому світі. Звідси суспільно-історичне розуміння «світу людей» пов'язувалося з вищими релігійними смислами, ідеєю Промислу Божого, зважанням на Абсолют: «Сльози людства сходять до нього як і раніше, чекають на нього, люблять його, сподіваються на нього, жадають постраждати і померти за нього, як і раніше» [8, с. 279]. Тобто, російська література і філософія представляють собою приклад загостреної рефлексії, своєрідного медіума, що відображає розкриття сенсу часів, прийдешнього Апокаліпсису і пов'язаних з ним долів як всього людства, так і окремих людей.

Як стверджував М. О. Бердяєв, Ф. М. Достоєвський у «Великому інквізиторі» викривав не тільки хибність католицької антропології як певного ухилу історичного християнства. Він вважав, що зміст цього твору є набагато ширшим, адже у легенді подана «... ціла філософія історії та приховані глибокі пророцтва про долю людства. З «Великого інквізитора» можна вивести релігійну філософію громадськості, в ній ми черпаємо вічні повчання» [9, с. 58]. Ф. М. Достоєвський зображує в образі Інквізитора, розумінні ним історії процес руйнування цивілізації, що розвивається поза світлом християнського Логосу. Саме на це звертає увагу М. О. Бердяєв. На

його думку, справжня гідність і покликання людини в сучасних цивілізаційних умовах поступово руйнуються в силу панування «Царства Кесаря». Слідом за Достоевським філософ аналізує проблему спокусу людини – усвідомленої відмови від істин буття, свободи, свободи вибору в ім'я щастя, спокою; прагнення віднайти безмежну владу над матеріальним світом за допомогою дива; вторгнення в духовно-чуттєвий світ людини. Владу спокусу над людиною Бердяєв пов'язує з нездатністю історичного християнства визначити шляхи всесвітньої історії.

Отже, легенда про Великого інквізителя Достоевського розкриває трагізм становища людини в обставинах суспільно-історичних перетворень, причому таких, в основі яких лежать крайні раціоналістичні доктрини, що заперечують власне індивідуальний духовний шлях людини, можливість особистісного вибору. Зважаючи саме на цю особливість різних ідеологій, М. О. Бердяєв писав: «Будь-яке заперечення абсолютної цінності свободи совісті, будь-яке відхилення містичної свободи за мотивом позитивним є спокуса “дивом, таємницею і авторитетом” Великого Інквізителя. Заперечення тієї істини, що особистість людська повинна врятуватися вільно, вільною любов'ю обрати Бога, що в божественній любові та свободі – порятунок людства, є причиною ... спокуси. Всі ці насильницькі рятівники людей, які проповідують як релігію авторитету, так і релігію людства, однаково не вірять в сили людини і тому любов їх удавана» [9, с. 71]. Справді, така логіка дій з світоустрою – це логіка Інквізителя. Вона символізує стан людства, яке здобуло мир і благоденство; стан суспільства, задоволеного «хлібами», забезпеченого певним комфортом цивілізації. Світ людей тоді являє собою застиглу масу, в якій відсутній будь-який історичний рух, будь-який сплеск творчої енергії. Цей стан людства ще В.С. Соловйов розглядав як гіпнотичну сплячку, яку й має зрушити звершення часів, вбране в друге пришестя Христа. Отже, в таких умовах, коли відбуваються глобальні зміни в моральному образі людства, будь-яке згадування про містичну сутність людини, про її покликання прагнути до пізнання істини будуть відкинуті. Адже сили, уособлені в образі Інквізителя, не просто воюють з Богом, вони мають на меті знищення самого людства, зводячи його до тваринного стану [10, с. 227]. Однак, як говорив М. О. Бердяєв, містичний досвід як факт з'єднання з первозданною стихією буття закладений як потенція в кожній людині, є її онтологічною суттю, що деяким чином подає надію.

Критичний погляд на розвиток суспільства, мистецько-філософський аналіз прихованих у суспільстві руйнівних сил, зроблений Достоевським, високо оцінював і С. М. Булгаков. На його думку, письменник розкрив смисли змін, що відбуваються в історичному розвитку, йому вдалося дати їм точну оцінку, показати нам невидимі демонічні сили, горизонт можливого руйнування цивілізації внаслідок усвідомленої відмови від християнської культури [11, с. 227]. Як можна зрозуміти з роздумів філософа щодо творів Достоевського, для С. М. Булгакова особливе значення мало запитання Івана Карамазова про ціну гармонії майбутнього суспільства. Філософ показував, що цією ціною насправді є дисгармонія, хаос, втрата гуманності конкретними суспільствами. Як наслідок – встановлення тотальної держави, з її таємницею беззаконня у вигляді єдиного і непогрішмого людино-бога – тирана. Воля останнього, а не людська совість буде в такому випадку мірилом справедливості. Пророчо про це говорив ще Іоанн Дамаскін, стверджуючи, що Антихрист буде породженням пороку, а царство його буде тиранія; запанувавши ж, він буде спокушати людство перетвореною святістю, а також помилковими знаменнями і чудесами [12, с. 457]. Як показав Булгаков, звертаючись до аналізу реальної історії, сталося ось що. Погасивши вогні інквізиції і розбивши ланцюги рабства, ренесансний гуманізм вказав новий шлях людству у вигляді соціального і технічного прогресу, в кінцевому рахунку – шлях досягнення Царства Божого на землі. У цій новій «релігії», по суті релігії Інквізителя, що стала визначати історичний розвиток, все очевидніше будуть простежуватися трагічні сторінки історії людства, так як піклування про благопо-

луччя людини згодом обернеться негуманною практикою суспільних перебудов, появою таких організаторів, які неминуче вимагатимуть собі поклоніння як богам [13, с. 76].

В. В. Розанов розглядав легенду про Великого Інквізитора в соціально-містичному контексті. Він звернув увагу на те, що майбутній «щасливий» стан людства, поза християнської духовності, прирікає на знищення особистості як феномена суспільно-громадського життя. Так, в концепції «гідного» життя, створеної Інквізитором, людство представлено як інертна, слухняна маса, позбавлена будь-яких духовно-чуттєвих, екзистенціальних переживань, прагнень, цілей. Світ, який проповідується Інквізитором, являє собою тотальний контроль над усіма, де неосвічена меншість, претендуючи на авторитет, зазіхає на найпотаємніше в людині – совість. Інквізитор (як і усі, хто йде за ним), по суті, бере на себе функцію Христа – принести людству мир, облаштувати буття в світі «неодмінно всесвітньо», до чого завжди прагнуло людство [8, с. 290]. Однак Інквізитор конструює суспільне життя, формує моральність на ідеї руйнування – екзальтованого евідемонізму. Людина таким чином втрачає на цьому шляху відповідальність, гідність, свободу, нарешті, себе як особистість, зводячи себе до стану частини слухняної маси [14, с. 78]. Всі конфлікти і суперечності, соціальні і релігійні, повинні вирішитися. Всі принципи повинні бути уніфіковані і підпорядковані одному принципу – загального щастя і миру, що ставить на порядку денному створення тотальної наддержави на чолі з одним незаперечним лідером. Сама ж держава буде тим самим звіром – Левіафаном, що проникає в усі сфери життя людини, аж до її духовних переживань. Дивовижним чином ці роздуми перегукувалися з позицією М. Гайдеггера. Мислителі помічали фактично тож саме в бутті людини, ситуації, коли людину перестануть більше турбувати питання добра і зла, порятунку, самотності, залишеності у всесвіті тощо. Людина з істоти духовної буде зведена до рівня соціальної біомаси, масового споживача насолод [15, с. 12].

Як бачимо, і Ф. М. Достоевський і філософи наступної епохи, яку узагальнено іменують Срібним віком, сходились в тому, що соціокультурні перетворення на базі привабливих ідей, але поза істинно християнської культури, породжують історичні, соціокультурні кризи, моральні втрати. Звідсіль й випливає ситуація, описана літературним персонажем Достоевського: «Отже, занепокоєння, сум'яття і нещастя – ось теперішня доля людей після того, як ти стільки зазнав за свободу їх!» [8, с. 289]. Це є власне наслідком того, що бажання щастя, соціальної гармонії, прогресивного розвитку відбувається поза контекстом духовної традиції людського буття. Як влучно пояснює А. Мацейна, щастя, яке проповідується Інквізитором Христу – це щастя приречених на загибель, це будівництво такого світового порядку, який відхиляє особистість, суперечить онтологічній основі самої людини, веде до історичної ентропії, до забуття життя, являє собою перехід за невідому межу хаосу і небуття [16, с. 202].

Таким чином, образ Великого інквізитора – приклад хибного пастирства. Його промови і дії не ведуть до всесвітньої гармонії і миру. Світовий порядок, створюваний Інквізитором, є насправді трагедією історичного людства. Створюване таким підходом розмежування в історії духовного і соціального начал закономірно призводить до людських трагедій, кризи культури, цивілізації. Саме про це свідчать інтерпретації тексту легенди «Великий інквізитор» Ф. М. Достоевського російськими філософами рубежу XIX-XX ст. Узагальнюючи проаналізовані концептуальні підходи, можна стверджувати, що світовий порядок створюється тільки на релігійно-онтологічній основі самої людини як особистості, що утверджується в історії культури саме християнською традицією.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Гайдено П. П. Владимир Соловьёв и философия Серебряного века / П. П. Гайдено. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 472 с.
2. Шестаков А. Н. «Многомерный человек» Достоевского / А. Н. Шестаков // Ф. М.

Достоевский и канун третьего тысячелетия. Становление и развитие классической русской философской традиции: от И. В. Киреевского до Д. Л. Андреева. Вестник Общества русской философии при Украинском философском фонде; [отв. ред. Аляев Г., Суходуб Т.]; вып. 5-6. – К.: Киев. Русь, 2010. – С. 90-110.

3. Меликов И. М. Проблема свободы в работе Розанова «Легенда о Великом инквизиторе» Ф. М. Достоевского / И. М. Меликов // Наследие В. В. Розанова и современность: Материалы Международной научной конференции; [сост. А.Н. Николюкин]. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – С. 429-435.

4. Аляев Г. Е. Психологические прозрения Ф. Достоевского и философская антропология С. Франка: измерение бесконечности / Г. Е. Аляев // Ф. М. Достоевский и канун третьего тысячелетия... – Вказане видання. – С. 6-23.

5. Маслин М. А. Достоевский / М. А. Маслин, А. П. Поляков // Русская философия: Энциклопедия; [2-е изд., дораб. и доп.; под общ. ред. М.А. Маслина; сост. П.П. Апрышко, А.П. Поляков]. – М.: Книжный Клуб Книговек, 2014. – С. 175-176.

6. Мейендорф Иоанн. Византийское богословие. Исторические тенденции и доктринальные темы / Иоанн Мейендорф; [пер. с англ. В. Марутика]. – Мн.: Лучи Софии, 2001. – 336 с.

7. Ориген. О началах. Против Цельса / Ориген. – СПб.: Библиополис, 2008. – 792 с.

8. Достоевский Ф. М. Собрание сочинений в 15-ти томах. Том 9. Братья Карамазовы / Ф. М. Достоевский. – Ленинград: «Наука». Ленинградское отделение, 1991. – 697 с.

9. Бердяев Н. А. Новое религиозное сознание и общественность / Н. А. Бердяев; [составление и комментарии В. В. Сапова]. – М.: Канон+, 1999. – 464 с. – (История философии в памятниках).

10. Гальцева Р. А. К портретам русских мыслителей / Р. А. Гальцева, И. Б. Роднянская. – М.: Петроглиф; Патриаршее подворье храма-домового мц. Татианы при МГУ, 2012. – 758 с.

11. Булгаков С. Н. Очерк о Ф.М. Достоевском. Тихие думы. Этика, культура, софиология / С. Н. Булгаков. – СПб.: «Издательство Олега Абышко», 2008. – 624 с. – (Серия «Библиотека христианской мысли. Исследования»).

12. Дамаскин, Иоанн. Точное изложение Православной Веры / Преподобный Иоанн Дамаскин. – М.: Сибирская Благовонница, 2010. – 476 с.

13. Булгаков С. Н. Религия человекобожия у Л. Фейербаха. Два Града. Исследования общественных идеалов / С. Н. Булгаков. – СПб.: «Издательство Олега Абышко», 2008. – 736 с. – (Серия «Библиотека христианской мысли. Исследования»).

14. Розанов В. В. Легенда о Великом инквизиторе. О Писательстве и писателях. Т.1 / В. В. Розанов. – СПб.: Росток, 2014. – 1037 с.

15. Heidegger M. Gelassenheit / M. Heidegger. – Pfullingen: Günther Neske, 1959. – 74 s.

16. Мацейна А. «Великий инквизитор» / А. Мацейна; [перевод с литовского, вступ. ст. Т.Ф. Корнеевой-Мацейне]. – СПб.: «Алетейя», 1999. – 379 с. – (серия «Исследования по истории русской мысли»).

REFERENCES:

1. Gaydenko P. P. Vladimir Solov'ev i filosofiya Serebryanogo veka [Vladimir Solovyov and philosophy of the Silver Age]. – М.: Progress-Traditsiya, 2001. – 472 s.

2. Shestakov A. N. «Mnogomernyy chelovek» Dostoevskogo [«The multidimensional man» of Dostoevsky] // F. M. Dostoevskiy i kanun tret'ego tysyacheletiya. Stanovlenie i razvitie klassicheskoy russkoy filosofskoy traditsii: ot I. V. Kireevskogo do D. L. Andreeva. Vestnik Obshchestva russkoy filosofii pri Ukrainskom filosofskom fonde; [otv. red. Alyaev G., Sukhodub T.]; vyp. 5-6. – К.: Kiev. Rus', 2010. – S. 90-110.

3. Melikov I. M. Problema svobody v rabote Rozanova «Legenda o Velikom inkvizitore» F. M. Dostoevskogo [The problem of freedom in Rozanov's «Legend of the Grand Inquisitor» by F. Dostoyevsky] // Nasledie V. V. Rozanova i sovremennost': Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii; [sost. A.N. Nikol'yukin]. – М.: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN), 2009. – S. 429-435.

4. Alyaev G. E. Psikhologicheskie prozreniya F. Dostoevskogo i filosofskaya antropologiya S. Franka: izmerenie beskonechnosti [Psychological insight Dostoevsky and Philosophical Anthropology S. Frank: Measuring infinity] // F. M. Dostoevskiy i kanun tret'ego tysyacheletiya... – Vkazane vidannya. – S. 6-23.

5. Maslin M. A., Polyakov A. P. Dostoevskiy [Dostoevsky] // Russkaya filosofiya:

Entsiklopediya; [2-e izd., dorab. i dop.; pod obshch. red. M.A. Maslina; sost. P.P. Apryshko, A.P. Polyakov]. – M.: Knizhnyy Klub Knigovek, 2014. – S. 175-176.

6. Meyendorf Ioann. Vizantiyskoe bogoslovie. Istoricheskie tendentsii i doktrinal'nye temy [Byzantine theology. Historical trends and doctrinal themes]; [per. s angl. V. Marutika]. – Mn.: Luchi Sofii, 2001. – 336 s.

7. Origen. O nachalakh. Protiv Tsel'sa [On basis. Against Celsu]. – SPb.: Bibliopolis, 2008. – 792 s.

8. Dostoevskiy F. M. Sobranie sochineniy v 15-ti tomakh. Tom 9. Brat'ya Karamazovy [Collected works in 15 volumes. Volume 9. The Brothers Karamazov]. – Leningrad: «Nauka». Leningradskoe otdelenie, 1991. – 697 s.

9. Berdyaev N. A. Novoe religioznoe soznanie i obshchestvennost' [New religious consciousness and the public]; [sostavlenie i kommentarii V. V. Sapova]. – M.: Kanon+, 1999. – 464 s. – (Istoriya filosofii v pamyatnikakh).

10. Gal'tseva R. A., Rodnyanskaya I. B. K portretam russkikh mysliteley [For portraits of Russian thinkers]. – M.: Petroglif; Patriarshee podvor'e khrama-domovogo mts. Tatiyan pri MGU, 2012. – 758 s.

11. Bulgakov S. N. Ocherk o F.M. Dostoevskom. Tikhie dumy. Etika, kul'tura, sofologiya [Essay on FM Dostoyevsky. Quiet thoughts. Ethics, Culture sophiology]. – SPb.: «Izdatel'stvo Olega Abyshko», 2008. – 624 s. – (Seriya «Biblioteka khristianskoy mysli. Issledovaniya»).

12. Damaskin, Ioann. Tochnoe izlozhenie Pravoslavnoy Very [Exact Exposition of the Orthodox Faith]. – M.: Sibirskaya Blagozvonitsa, 2010. – 476 s.

13. Bulgakov S. N. Religiya chelovekobozihiya u L. Feyerbakha. Dva Grada. Issledovaniya obshchestvennykh idealov [Religion of man-god in Feuerbach. Two Castle. Research social ideals]. – SPb.: «Izdatel'stvo Olega Abyshko», 2008. – 736 s. – (Seriya «Biblioteka khristianskoy mysli. Issledovaniya»).

14. Rozanov V. V. Legenda o Velikom inkvizitore. O Pisatel'stve i pisatelyakh. T.1 [Legend of the Grand Inquisitor. About writing and writers. Vol.1]. – SPb.: Rostok. 2014. – 1037 s.

15. Heidegger M. Gelassenheit. – Pfullingen: Günther Neske, 1959. – 74 s.

16. Matseyna A. «Velikiy inkvizitor» [«The Grand Inquisitor»]; [perevod s litovskogo, vstup. st. T.F. Korneevoy-Matseynene]. – SPb.: «Aleteyya», 1999. – 379 s. – (seriya «Issledovaniya po istorii russkoy mysli»).

Стокалич И. С., младший научный сотрудник Центра гуманитарного образования Национальной академии наук Украины (Киев, Украина), E-mail: stokalichi@gmail.com

Образ «Великого инквизитора» Ф.М. Достоевского в философии Серебряного века

Аннотация. В статье интерпретируется образ «Великого инквизитора», созданный Ф. М. Достоевским. Показано влияние творчества писателя на философию Серебряного века. Автор исследует духовно-религиозные, мировоззренческие, социально-философские проблемы в работах Н. А. Бердяева, С. Н. Булгакова, В. В. Розанова.

Ключевые слова: религиозная философия Ф. М. Достоевского, образ «Великого инквизитора», Серебряный век, свобода и ответственность человека, духовное и социальное.

Stokalich I., Research Assistant, Center of Humanitarian Education of National Academy of Sciences of Ukraine (Kiev, Ukraine), E-mail: stokalichi@gmail.com

The image of the «The Grand Inquisitor» of Dostoevsky in the Silver Age philosophy

Abstract. The paper interpreted image of the «The Grand Inquisitor», created by Dostoevsky. It also shows the influence of the writer on the philosophy of the Silver Age. The author explores the spiritual and religious, world outlook, social and philosophical problems in the works Berdyaev N., Bulgakov S., Rozanov V.

The image of the Grand Inquisitor - an example of false shepherding. His speeches and actions do not lead to world harmony and peace. The world order created by Inquisitor is actually the historical tragedy of mankind. Created by this approach distinction in the history of spiritual and social principles naturally leads to human tragedies, crises of culture and civilization. This is evidenced by the interpretation of the text of legendary Dostoevsky's «The Grand Inquisitor» by Russian philosophers turn of the nineteenth and twentieth centuries. Summarizing analyzed conceptual approaches, it can be argued that the world order created only on religious and ontological basis of most human beings, which was confirmed in the history of culture is Christian tradition.

Keywords: religious philosophy of Dostoevsky, image of «The Grand Inquisitor», the Silver Age,

УДК 1(091)

Суходуб Т. Д.

Центр гуманітарного образования НАН України
(Дніпропетровск, Україна), E-mail: visnukDNU@i.ua**ДОСТОЕВСКИЙ И ФИЛОСОФСКАЯ КУЛЬТУРА СЕРЕБРЯНОГО ВЕКА**

Аннотация. Предметом исследования является культура философского мышления, представленная творчеством Ф.М. Достоевского. Показано, что способы постановки философских проблем писателем-философом отражают принципы неклассической философии. Интерпретации идей Достоевского мыслителями Серебряного века во многом сформировали культуру «иною» модерна, характерного для русской философии первой трети XX века.

Ключевые слова: философская культура, неклассическая философия, философские идеи Ф.М. Достоевского, русский Серебряный век, диалог, «иной» модерн.

Историко-философское познание типологизирует философский процесс в понятиях эпоха, школа, традиция, направление. В этом ряду менее актуализировано понятие философская культура. Тем не менее, именно оно даёт, на наш взгляд, более полное, с феноменологической и логической точек зрения более содержательное, объёмное понимание исторических этапов развития философского знания. Необходимость обращения именно к данному термину, как правило, не расшифровывается. Если же это сделать, то понятие «философская культура» можно интерпретировать в следующих аспектах: как язык философии, воссоздающий, прежде всего благодаря особому понятийно-категориальному аппарату метафизического мышления, специфику вечного философского вопрошания о бытии, смыслах бытия; как способ постановки философских проблем, обнажающий преграды, слабые места, ложные подходы в понимании человеком мира; как общее обозначение (синтетическое по сути) специфики развития философии на определённом историческом этапе; наконец, как характеристика типа философской рациональности, т.е. особой интеллектуальной культуры, культуры метафизического мышления. Все эти смыслы основополагающего для данной статьи понятия становятся особенно значимыми, когда предметом анализа являются философские идеи, представленные творчеством Ф. М. Достоевского, а целью – исследование влияния идей писателя на формирование культуры философствования русского Серебряного века.

Избранная тема исследовательски интересна и в том отношении, что за историко-философскими постановками вопроса о смыслах философии и философствования, как это сложилось в «русском религиозно-философском ренессансе» (Серебряном веке), скрываются актуальные проблемы и современной философии. В этом аспекте подчеркнём, что в последние десятилетия XX в. наиболее притягательным в философских дискуссиях был вопрос критического анализа философской «классики», культуры «модерна». В формировании последней особую роль сыграл рационализм как философское мировоззрение XVII-XIX вв., задающий характер историческим преобразованиям «новой» эпохи, определявший ценностные приоритеты, общественные идеалы, нравственные нормы, социокультурные практики и т.д. Рассмотрение этой же по сути темы – соотношения принципов «модерной» и современной культуры философского мышления – началось практически на столетие раньше в русской философии. Причём, в этой традиции понимание классической и неклассической рациональности (воспользуясь принятой ныне терминологией) демонстрировало не отрицание принципа универсализма, всеобщности (что характерно для культуры модерна) во имя крайней индивидуализации, плюрализации,